

KONDAI KIS MIHÁLY FŐBÍRÓ PARÁZNASÁGI PERE ÉS KIVÉGGZÉSE MISKOLC VÁROS FŐTERÉN, 1698-BAN¹

Gyulai Éva

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: A középkori és kora újkori városok különleges véres látványossága volt a nyilvános kivégzés, főként a lefejezések, amelyeket korszaktól és régiótól függően más-más technikával hajtott végre a hóhér, jelesül: a térdeplő és fejét a tőkére lehajtott halálraíteltet bárdalakú hóhérpallossal ütötték le, az ülve a székhez kötözött személyt azonban hosszú kétélű karddal, a levegőbe suhintva végezték ki. A 17. századi Északkelet-Magyarországon az utóbbi eljárást alkalmazták, ilyen kivégzőszék ma is látható a kassai Miklós-börtön állandó kiállításán (Východoslovenské múzeum v Košiciach, Kelet-Szlovákiai Múzeum, Kassa, Szlovákia). A nyilvános kivégzés feltételezte a megelőző jogi processzust és bírói ítéletet, ráadásul az ítéletet kimondó hatalomtól egyfajta kiváltság volt a fejesztés mint büntetésnem. A nyilvános lefejezések még nagyobb látványosságot ígértek, ha egy társadalom vagy politikai közösség első emberét végezték ki ezzel a véres jelenettel. Itt természetesen az uralkodók kivégzését semmilyen más ítélet-végrehajtás nem múlhatja felül, de a vezető elit „véres színházát” gazdagítja a Magyar Királyság egyik kis mezővárosának 1698-ban történt esete is. Ebben a milióban történt a Miskolc várostörténetében és a Magyar Királyság büntetőjog-történetében is kivételes esemény: 1698-ban a város centrumában, főbenjáró bűn miatt, lefejezték a főbíró. A történet több mint másfél százada ismert a magyarországi művelt közvélemény előtt, korábban azonban nem említette a Miskolcra vonatkozó honismereti irodalom. Az esetről készült feljegyzés, a bírósági határozattal együtt, ma is megvan Miskolc mezőváros 1563-tól vezetett városkönyvében, azaz a város jegyzője által vezetett jegyzőkönyvben. A peres iratokat áttekintve, az aktából valóban egy – mai kifejezéssel – „konceptió” per sejlik fel, amely nemcsak társadalom-, hanem jogtörténeti vonatkozásai miatt is érdekelheti a kutatót, ugyanakkor a véres dráma hátteréül is szolgálhat.

Kulcsszavak: Kondai Kis Mihály, mezővárosi főbíró, kivégzés, kora újkori jogtörténet, konceptió per

A középkori és kora újkori városok különleges és véres látványossága volt a nyilvános kivégzés, főként a lefejezések, amelyeket korszaktól és régiótól függően más-más technikával hajtott végre a hóhér. Jelesül a térdeplő és fejét a tőkére lehajtó halálraíteltet bárdalakú hóhérpallossal ütötték le, az ülve székhez kötözött személyt azonban hosszú, kétélű karddal, a levegőbe suhintva végezték ki. A 17. századi Északkelet-Magyarországon az utóbbi eljárást alkalmazták, ilyen kivégzőszék ma is látható a kassai Miklós-börtön állandó kiállításán (Východoslovenské múzeum v Košiciach, Kelet-Szlovákiai Múzeum, Kassa, Szlovákia).

A nyilvános kivégzés feltételezte a megelőző jogi processzust és bírói ítéletet, ráadásul az ítéletet kimondó hatalomtól egyfajta kiváltság volt a fejesztés mint

büntetésnem, a politikai és ideológiai ellenségnek tekintett elit kiváltsága; közönséges bűnözőknek ugyanis akasztás járt, az égetéssel történt kivégzésnek pedig mindig volt a halálos ítéletet súlyosbító, a halálra ítélt megalázását fokozni kívánó, ideológiai szándékot sem nélkülöző jellege.

A nyilvános lefejezések még nagyobb látványosságot ígértek, ha egy társadalom vagy politikai közösség első emberét végezték ki ezzel a véres jelenettel. Természetesen az uralkodók kivégzését semmilyen más ítélet-végrehajtás nem múlhatta felül, de a vezető elit „véres színházát” gazdagítja a Magyar Királyság egyik kis mezővárosának 1698-ban történt esete is.

Miskolc mezőváros a középkortól – a diósgyőri királyi uradalom részeként – számos öngazgatási kiváltsággal, köztük szabadon választott vezető testülettel és vezetővel, azaz tanáccsal és főbíróval rendelkezett, de a 14. század végén a királyi mezőváros pallosjoggal is bírt, a határain belül elfogott gonosztevőt kivégezhette. A város a kora újkorban, a török hódoltság alatti másfél században is megőrizte saját intézményeit, miközben

¹ A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű *Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodását szolgáló intézményi fejlesztése* című projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

a mezőváros maga és polgárainak egy része jobbágyi jogállású maradt. Földesurai a hatalmas uradalmat zálogban bérlő földbirtokos családok voltak. A 17. században a város lakosai közül többen nemességet szereztek, és birtokos nemesek is beköltöztek Miskolcra, egyre gyarapítván a jobbágyi jogállású város nemesi társadalmát. A század végén, a törökök kiűzését követően a város kereste a helyét az új politikai és igazgatási szituációban, társadalma is átalakulóban volt. A nemesség megnövekedett száma feszültséget teremtett az adózó népesség és a kiváltságos nemesek között, ugyanakkor az elitben is átrendeződés zajlott, így hatalmi harcok folytak.

Ebben a miliőben történt a Miskolc várostörténetében és a Magyar Királyság büntetőjog-történetében is kivételes esemény: 1698-ban a város centrumában, főbenjáró bűn miatt, lefejezték a főbíró. A történet több mint másfél százada ismert a magyarországi művelt közvélemény előtt, korábban azonban nem említette a Miskolcra vonatkozó honismereti irodalom, így Kun Miklós akkori miskolci főbírónak Miskolc történetéről és jogi státusáról szóló írása sem, amelyet 1842-ben nyomtattak ki (KUN 1842). Mintha a város elhallgatni való szégyene lett volna a főbíró esete. 1853-ban azonban egy népszerű országismereti/honismereti album Miskolcra szóló fejezetében a szerzők szó szerint idéznek Miskolc város korabeli jegyzőkönyvéből, amely magyar nyelven röviden leírja a miskolci főbíró tragikus történetét (VAHOT–KUBINYI 1853, II. 122). Az esetet, a latin nyelvű bírósági határozattal kibővítve, Szendrei János (1857–1927) is tárgyalja Miskolcra szóló 5 kötetes történeti monográfiájában 1904-ben:

„Anno 1698. Emberemlékezet óta máig nem történt olyan nevezetes és felejthetetlen eset városunkban, mint városunk bírójára, Kondai Kis Mihály története, aki, megfélekedve az Isten és a hazza törvényeiről, ugyanakkor nem is rettegve tőlük, ugyanazon a napon, amikor ő főbíróként más gonosztevőket elítélt, az elítéltek egyikével, egy Györgyi Örsik nevű tisztátalan személlyel paráználkodott, mely cselekedeteiért, az ítélet szerint, elrettentő példaként, városunk piacán a bóbér által feje vétegett november 4-ikén?” (SZENDREI 1886–1911, II. 289–292, III. 550–551). Az esetről készült feljegyzés – a bírósági határozattal együtt – ma is megvan Miskolc mezőváros 1563-tól vezetett városkönyvében, azaz a város jegyzője által vezetett jegyzőkönyvben.²

2 [1698] „Mind ez ideig is a memoria hominum oly nevezetes és elfelejtethetetlen casus városunkon nem történt, ki esett Városunk Bíróján Kondai Kis Mihályon, ki is nem gondolván, se nem is rettegve az Isten és Hazza törvényeit, az mely napon más gonosztevőket ítélt vala, ugyanazon napon edgyikével azoknak, úgymint Györgyi Istrán Eörsik nevű tisztátalan személlyel paráználkodott, mely cselekedetiért az alább megírt delibatoro szerint az városunk piacán bóbér által, másoknak rettentő példájokra,

Tompa Mihály (1817–1868), a kor jelentős költője, aki sok szállal kapcsolódott Miskolcra, valószínűleg szintén az 1853-ban megjelent albumból ismerte meg a miskolci főbíró történetét, ugyanis 1854-ben romantikus elbeszélő költeményt írt „A miskolci bíró” címmel, amelynek azonban nem a főbíró, hanem a végzetes szerelmi történet másik szereplője, egy halálra ítélt nő a főhőse.

A miskolci bíró esetét végül, 100 évvel ezelőtt, a város levéltárosa, Miskolczy-Simon János (1880–1914) vette elő, aki több tárcában írta meg Kondai Kis Mihály tragikus történetét, ugyancsak olvasmányos szerelmi históriát faragván belőle. A levéltáros Miskolczy-Simon – fikciós elemeket bőven tartalmazó – írásaiban a levéltári peres iratok alapján így vázolja fel a miskolci főbíró történetét: az 1667-ben nemességet szerzett Kis család származási helyéről, a Miskolcra közeli Kondó faluról kapta a nevét. Kondai akkor lett főbíró Miskolcon (1698), amikor szinte senki sem akarta ezt a tisztséget vállalni, mivel a török háborúkat követően nem volt könnyű helyzetben a mezőváros: a Habsburg-kormányzat, a császári katonaság ugyanis újabb és újabb adókkal sanyargatta. 1698. szeptember 19-én a főbíró és a szóban forgó lány egy miskolci családnál volt vendégségben, ahonnan alkonyatkor együtt távoztak, és az egyik folyóparti kertben többen látták, vagy inkább meglesték, ahogyan paráználkodnak. Négy nap múlva ügyük már a város törvényszéke előtt volt, és a tanúvallomások alapján a főbíró házasságtörés bűnében találták vétkesnek. Az október 4-én összeült törvényszék halálra ítélte, majd november 4-én fejét is vették a város piacán. Miskolczy-Simon János szerint a történeteket előre megrendezték a főbíró ellenségei, „cselszövés áldozata lett, el akarták tenni láb alól, ezért hozták össze a szeptemberi estén azzal a kacér lánnyal”, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a lány perét elhalasztották (MISKOLCZY-SIMON 1906a, 1906b).

Miskolc történetének véres epizódjáról az idézett szűkszavú jegyzőkönyvi bejegyzésen túl fennmaradt az ügy peres aktája Miskolc város levéltárában, sőt ennek

4-dik napján Mindszent havának feje vétegett.” – *Deliberatum est. Ex oculatoris 4 testium concorditer fatentium attestationibus manifestissimum evadit praesentem Incautum enorme adulterii crimen commisisset, idque uti ex circumstantiis elucercerit ac destinata malicia animo deliberato commisisse. Quia vero Idem I. immemor obligationis sui quo in officio Judicatus oppidi hujus ad puniendos et exterminandos sceleratos jure jurando obstrictus existerat, attacto crimine adulterii se polluens et contaminans, iram Dei ad vindictam provocasset, et totam Incolatorum communitatem scandalizasset, ideo tanquam publicus malefactor juxta leges divinas pariter et humanas ad normam justitiae distributivae medio tollendas et manu Carnificis capite plectandus judicialiter pronunciat. MNL BAZML IV. 1501/a I. p. 438/377.*

Anno 1698. Die 23. Septemb. in Sedes Episcopi M. P. S.

Verba sua Reli. Dni. Sigism. Tiroch. Judicis Ordinarj
 Episcopi Privilegij M. P. S. ubi M. et R. Contra &
 adversus Nobilem eque dno Misaelem Kondai alie
 R. S. Veluti & Ratione Negotij inferius declarandi
 Criminaliter nota et suscitata.

Quo eodem vero dno M. et R. Legationis p[ro]curator
 Ego Adamus Borky p[ro]curator alterius p[ro]curator
 cupit memoratis ad personalem comparand[um] p[ro]curator
 Feliciani Periniq[ue] ad hunc usq[ue] referri.

Libus p[ro]curatoris

1698

p[ro]ponit dicti Principis sui actione taliter. Veliter &
 Anno modo laetate die vno 19. Curruo vno approp[er]at, hic in
 Officio M. P. S. Colu[m]p[na] p[ro]curator habito, p[ro]curator plurimum
 Rinyra decurrendum corby vnterq[ue] extra Regimentum
 horti ad domu Sepulchralen. P[ro]curator. P[ro]curator. P[ro]curator
 Sigism. p[ro]curator p[ro]curator, sub a. is illatio p[ro]curator
 & q[ue]rit unde m. ad 2 p[ro]curator Diaboli fascinationibus, et
 libidine inflammatae p[ro]curator humaniq[ue] Legib[us] alicuj[us] s[ic]
 imo tempore assumpti p[ro]curator Judicatus Officij, q[ue] vad
 scilicet p[ro]curator off[ic]io p[ro]curator. P[ro]curator p[ro]curator p[ro]curator
 in formula p[ro]curator. P[ro]curator p[ro]curator p[ro]curator
 temerario an[im]o a[ut]o. ad, cum sceleratissime p[ro]curator
 Elizabetha h[uius]modi adulterium p[ro]curator. e[st] d[omi]n[us] p[ro]curator non
 fuisset vnter, ad intelleg[er]e. p[ro]curator p[ro]curator p[ro]curator

1. kép. A főbíró elleni per jegyzőkönyvének első oldala, 1698. (MNL BAZML IV. 1501/b. XV. VI. 456. Fotó: Baranczó Benedek)
 Fig. 1. The first page of the trial's protocol, 1698. (MNL BAZML IV. 1501/b. XV. VI. 456. Photo by Benedek Baranczó)

18. századi másolata is.³ A peres iratokat áttekintve, az aktából valóban egy – mai kifejezéssel – „konceptió” per sejlik fel, amely nemcsak társadalom-, hanem jogtörténeti vonatkozásai miatt is érdekelheti a kutatást, ugyanakkor a véres dráma háttérül szolgálhat. A „összszeesküvés” elméletének talán legsúlyosabb argumentuma, hogy a város jegyzőkönyvébe beírt rövid bejegyzés szerint az 1698. szeptember 19. (péntek) esti történések után két (!) nappal, szeptember 21-én (azaz vasárnap) új bírót választott „a város”.⁴

Tudjuk, hogy a bíróválasztás – korábban Szent György napján, azaz április 24-én, de a 17. század végén már január elsején – a középkori eredetű, a 16. század közepétől a református egyházhoz tartozó gótikus csarnoktemplomban ment végbe a város lakosainak jelenlétében és közreműködésével. Elképzelhetetlen, hogy egyetlen napon, ráadásul szombaton összehívták volna a város lakosságát bíróválasztásra. Az új bíró „választását” nagy valószínűséggel egy szűk kör, a Kondai Kis Mihály főbíró leváltását kívánó „pressure group” hajtotta végre. A bejegyzés szerint az új „ordinarius” (azaz rendes, törvényes) bíró, nemes Török István választására Kondai Kis Mihály „szomorú sorsa és változó állapota” miatt volt szükség, és az új bíró a következő választásig, azaz újévig maradt hivatalában. A sietségre, az új bíró látszólag törvényes státusára azért volt szükség, hogy a város törvényszéke 4 nappal az eset után, 1698. szeptember 23-án (kedden) bíróság elé citálhassa Kondai Kis Mihály nemesembert, a korábbi főbíró. Ezen a keddi napon sok minden történt Miskolcon. Egyrészt a mezőváros törvényszékén (*Sedria oppidi Miskolcz*) megindult a peres eljárás (*levata causa*), mégpedig büntetőügyben (*causa... criminaliter mota et suscitata*),⁵ másrészt megtörtént a tanúk meghallgatása is, de nem

a bíróság előtt. A perfelvételt a tradicionális jogrendben a felperesnek kell kezdeményeznie, mégpedig úgy, hogy ügyvédje a keresetlevél és az ügyvédi megbízása bemutatásával a bíróság előtt megindítja a pert, ugyanakkor az alperes ügyvédje is bemutatja megbízását, miután idéző levéllel perbe hívták ügyfelét. Ezt kellett volna elvégezni Miskolcon is, erre 4 nap természetesen nem lett volna elegendő.

A bírósági tárgyalás napján, 1698. szeptember 23-án tartották a tanúk kihallgatását is. A peres eljárás gyanús körülményeihez tartozik egyrészt, hogy a bírósági tanúmeghallgatás (*Judicialis Inquisitio et attestatio*) a per tárgyalásának napján történt, másrészt, hogy a tanúk megkérdezését nem a mezőváros joghatóságának képviselői, hanem egy másik joghatóság, a nemesi univerzitás, Borsod vármegye tisztviselői végezték a vármegye utasítására, nemes Váczi András szolgabíró vezetésével. A bizottság tagja volt még a vármegye két további esküdtje. A tanúk meghallgatását a vád képviselője mint „felperes és hivatal (*Actor et Magistratus*)”, nemes Török István ordinarius főbíró kérte a vármegyétől, megadva a tanúknak felteendő kérdéseket (*deutum*) is.⁶

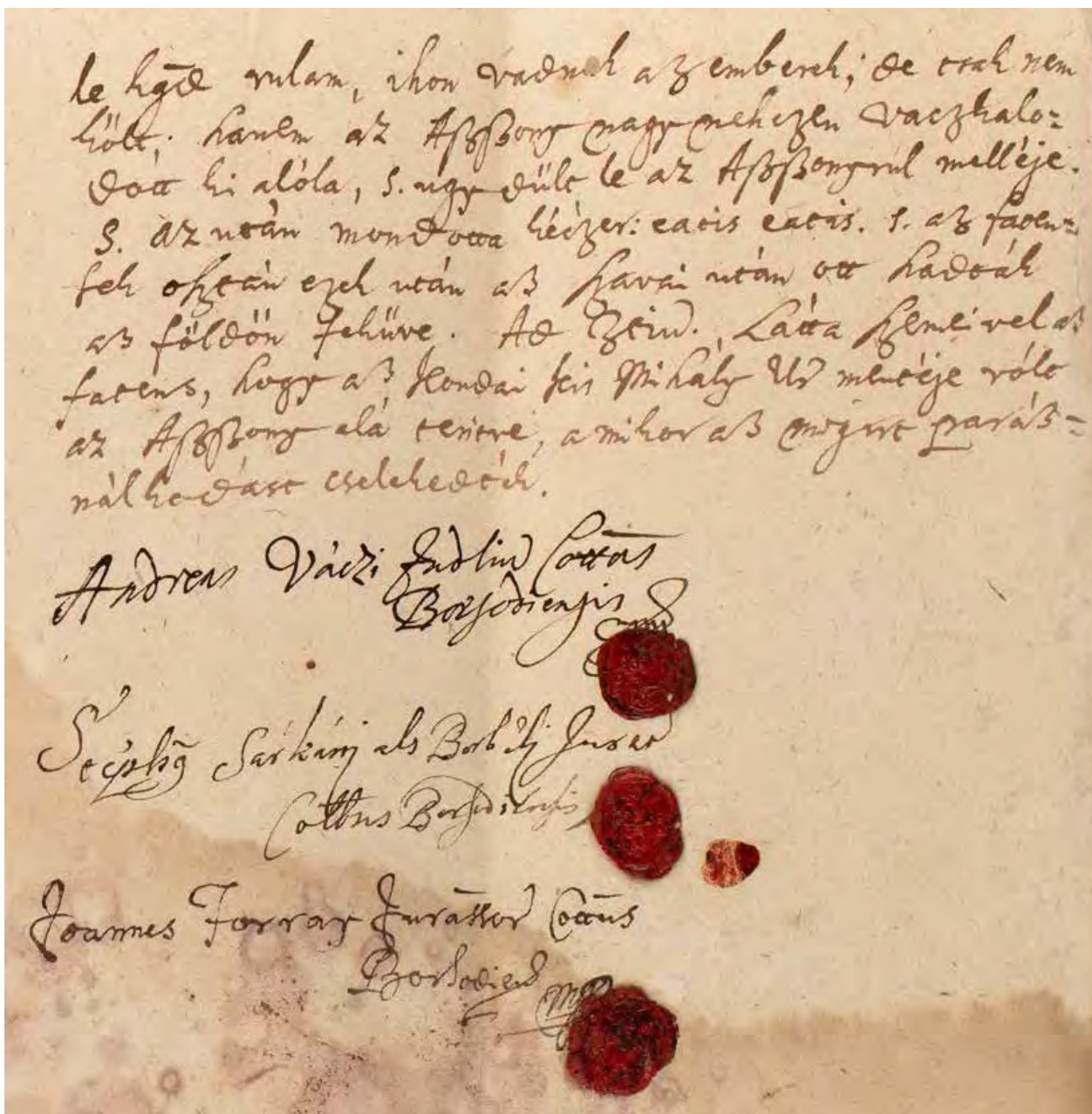
A meghallgatásra a szolgabíró miskolci lakóházánál került sor. (Borsod vármegye hivatalának ugyanis az 1720-as évekig, amikor Miskolcon felépült a vármegye-háza, nem volt állandó székhelye, míg Miskolc mezőváros tanácsának 1550-ben a király – egyben a város földesura – adományozott egy telket a város központjában, itt építették fel a városházát, amely a mai napig az eredeti telken áll.) A vármegyei bizottság 4 tanút hallgatott meg a felperes kérdéseivel: először magát a 32 éves *libertinus* jogállású, azaz a jobbágyi szolgálatok alól felmentett, de nem nemes Szűcs Andrást, akinek a házában 1698. szeptember 19-én délután a „mulatást” tartották, amelyen a házigazda és felesége, valamint a szülei, illetve Miskolc város vásárbírája megköszönték a főbírónak „jó akaratját”, azaz hálájukat fejezték ki a főbírónak egy közelebről nem részletezett kedvezéséért. A vendéglátó vallomásában elmondta, hogy a főbíró és a György István Örsik nevű személy már az ő házában is alkudozásban voltak, az asszony ugyanis paráznsága miatt korábban elvesztette a mentéjét, és a főbíró ígérte,

3 *Causa Magistratus Nobilis D. Stephani Török oppidi Miskolcz or. judicis uti M. et A. contra et adversus Nobilem Michaellem Kondai aliter Kis velut I. ratione adulterii mota. Anno 1698 die 23-a Septembris.* MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456. (Korábbi jelzet: IV./Sp. I. 1. k. 64/1698). 18. századi másolata: IV. 1501/m № 82.

4 *Kondai Kis Mihálynak szomorú sorsa s változó állapotja után Böcsülletes Miskolcz városra nem akarván Bíró nélkül lenni, 21-dik napján Szent Mihály havának ez következendő új esztendőig maga Birájának választotta Böcsülletes Török István uramot, kit Isten boldogíson.* MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

5 *Anno 1698. die 23 mensis Septembris in Sedria oppidi Miskolcz Levata causa Nobilis Domini Stephani Török Judicis ordinarii oppidi privilegiati Miskolcz uti M(agistratus) et A(ctor) contra et adversus nobilem aequo Dominum Michaellem Kondai aliter Kis veluti I(ncantus) ratione negotii inferius declarandi criminaliter mota et suscitata. – Pro eodem vero Domino M. et A. legitimus Procurator Egr. Adamus Borbi prius quam ulterius procedat, capit memoratum I. ad personaliter comparendum proclamari seriemque citationis ejusdem referri. [...] Pro praedicto I. Nobilis Stephanus Miskolcz.*

6 *Anno 1698 die 23. mens(is) 7bris. Én Váczi András Nemes Borsod Vármegyének ordinar(us) szolgabírája, mellén adjungált Eskütt Társaimmel, Nemzetes Sárkány István és Forray János Uraimékkal, ezen Nemes Borsod Vármegye Exmissiojából mentem ki Nemzetes Török István Uramnak, Becsülletes Miskolcz Várossa ordinar(us) fő Birájának mint A(ctor)nak és Mag(istrat)usnak Instantiájára, és ültem le ezen Miskolcz Várossában magam lakó házában Nemes Borsod Vármegyében Judicialis Inquisitioknak és attestatioknak peragálásokra; melyet az előlben adatott Deutumok szerint ekeképpen perágáltam...* MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

2. kép. A tanúkihallgatás jegyzőkönyvének utolsó oldala, 1698. (MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456. Fotó: Baranczó Benedek)

Fig. 2. Last page of the witness interrogation protocol, 1698. (MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456. Photo by Benedek Baranczó)

hogy 9 garasért visszaszerzi neki. A férfi és „a tisztátalan személy” köszönés nélkül távoztak sötétedés után, de „nem az igaz úton”, azaz a hazafelé vezető úton mentek, hanem letértek egy közeli ház kertje felé. Ez felkeltette Szűcs András gyanúját, és többedmagával utánuk lopakodott. Négyen látták saját szemükkel, a pár fejénél állva, hogy a főbíró a leterített mentéjén fekvő asszonnyal paráználkodott, de a főbíró akkor sem hagyta abba az aktust, amikor észrevették, hogy figyelik őket. Amikor Szűcs András megszólította a főbírókat, hogy „Krisztus vére hullásáért, miért cselekszi ezt”, a főbíró latinul hessegette el a „kukkolókat”: „Eatis, eatis! (Menjetek

el, menjetek el!)”⁷ Szűcs András 18 éves nemes jogállású sógora, Hevesi István szerint a házigazda azzal ment

7 [o]da menván mind a négyen a factumra a fejek feliben állottában, ott hallotta a fatens [Szűcs András] az Asszony szájából, amikor fekiüdt volna az Asszony Kondai Kis Mihály Úr alatt, kejlj fel rőllam édes Uram, mert abon vadnak az emberek, majd meghalok már... látta szemével Kondai Kis Mihály uram mentéjét az Asszony alatt, az kin véghez is vitték a paráználkodásokat... (holdvilág lévén), amint aféle dolgot véghez szoktak vinni, sőt a basán fekvén Kondai Kis Mihály Úr az Asszonynak, mondja Kondai Kis Mihály Uramnak a fatens: édes Komám Uram, az Christus vére hullásáért, miért cselekszi ezt? Akkor egyebet nem felelt Kondai Kis Mihály Uram, ezt: eatis, eatis! MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

a főbíró és az asszony után, másokat is utasítva: „nem hiszem, hogy jóban forgódjának”, és azt vallotta, hogy egy „tyukmony sültig”, vagyis annyi ideig, amíg egy tojás megsül, álltak a földön fekvő pár fejénél, figyelve őket.

Az, hogy a házigazda tanúkat vett maga mellé a gyanús pár megfigyelésére, szintén a konspirációs szálát erősíti. A per tárgyalásánál az alperesben is gyanút ébresztett a feltűnő sietség és a tanúvallatás körülményei is, ezért a megvádolt főbíró ügyvédje feltette a kérdést, hogy védence lefogása előtt egyáltalán volt-e idő a tanúk törvényes módon történt meghallgatására.⁸

A per első, a büntettet követő negyedik napon lefolytatott ülésén a sebtében megválasztott főbíró ket-tős szerepben lépett fel: egyrészt mint felperes (*A.*, azaz *Actor*), másrészt mint tiszt vagy hivatalnok (*M.* vagy *Magistratus*) járt el hivatalból. Így a per nem magánvádló és alperes, hanem mintegy ügyész (közvádló) és vádlott között folyt, az eljárást magát is tiszt pernek (*Causa Magistratualis*) nevezték, így a keresetet ugyanaz a személy, a főbíró nyújtotta be, aki a törvényszéken is elnökölt; vagyis nem büntetőügyben, hanem polgári közbűntett ügyében indították és folytatták le az eljárást. Ez a gyakorlat a 16. század közepe óta a nemesi vármegyék törvény által biztosított joga volt a rendi társadalom jogszolgáltatásában, és ezt a perjogi formát vette át a miskolci városi törvényszék is a főbíró ügyében. A per kezdetén a főbíró ügyvédje röviden előadta a tényállást, amely szerint 1698. szeptember 19-én a Szinva folyó mellett, egy nemesi udvarház kertjének kerítése közelében, az éjszaka csendjében az alperes, vagyis Kondai Kis Mihály főbíró bizonyos ördögi mesterkedések hatása alatt és bűnös nemi vágytól feltűzelve, az isteni és emberi törvényeknek csekély értéket tulajdonítva, súlyos bünt követett el. Ráadásul éppen akkor, amikor ő maga a bírói hivatalt viselte, amelyben – az esküforma szerint – szigorúan meg kell tartani a legszentebb Isten parancsait. A főbíró azonban, súlyosan megsértve esküjét, a hírhedt György Erzsébet nevű nővel a paráznalkodás (*adulterium*) undorító bűnét követte el, így súlyosan és nyilvánvalóan magára vonta a város tanácsának mulhatatlan megvetését, Miskolc polgárai és egész népe megbotránkozását. Főként pedig meggyalázta a mindenható Isten dicsőségét, amelyet bíróként hirdetnie kellett volna. Mindezt tanúvallomások bizonyítják. Mivel az efféle paráznalkodás nyilvánvalóan féktelen és

gyalázatos elkövetőivel szemben igen súlyos büntető-törvények és a haza évszázados jogszokásai állnak rendelkezésre, ezek erejénél fogva a felperes az alperesre hóhér általi, azonnal végrehajtandó lefejezés büntetését kéri.⁹ A felperes ügyvédje a büntetésre vonatkozóan először az isteni törvényekre hivatkozik, elsősorban a protestánsok Tízparancsolat-változata szerint a 7. parancsolatra (Ne paráználkodj!),¹⁰ idézve Mózes II. könyvét is (2Móz 20:14); majd Mózes III. könyvét említve (Ha valaki más ember feleségével paráznalkodik, mivelhogy az ő felebarátjának feleségével paráznalkodik: halállal lakoljon a parázna férfi és a parázna nő. 3Móz 20:10).¹¹

A vádbeszédben, a vonatkozó törvényeket idézve, a felperes először Werbőczyre hivatkozott. Werbőczy István *Tripartitum opus* c. szokásjog-gyűjteménye 1517-ben jelent meg először Bécsben (WERBŐCZY 1517, továbbbi bécsi kiadása: 1545, 1561, 1572, 1581), majd 1565-ben már magyar nyelven is olvasható volt (VERES 1565, RMNy 207), 1611-ben pedig kétnyelvű kiadásban is megjelent Debrecenben (DECRETUM 1611, RMNy 1011), amelyet a 17. században több edíció is követett, így a miskolci törvényszék bármelyik kiadást használhatta. Kondai perében a *Tripartitumból* az I. rész 15.

9 Anno 1698. die 23 mensis Septembris in Sedria oppidi Miskolcz. [...] Pro eodem vero Domino M. et A. legitimus Procurator Egr. Adamus Borhi [...] proponit dicti Principalis sui Actionem taliter: Qualiter in Anno 1698 modo labenti die vero currentis mensis Septembris hic in oppido Miskolcz V. Comitatuque Borsodiensi existente habito penes Fluvium Szynva ibidem decurrentem, consequenterque extra saepimentum horti ad domum residentialem perillustris ac Generosi condam Stephani Ivócs pertinentis, sub noctis silentio praefatus I. nescitur unde motus quibusque diaboli fascinationibus et libidine inflammatus, Divinis humanisque legibus vilipensis; imo tempore assumpti in semet Judicatus officii, quoad scilicet serio observanda Sanctissimi Numinis praecepta, in formula protocollo oppidi inserta, praestitutum juramentum temerario ausu violando, cum sceleratissima foemina Elisabetha Györgyi adulterium detestabile committere non fuisset veritus ad indelebilem totius hujus senatus despectum, Civium suorum, Plebis suae universae scandalum et denique oprobrium praepotentissimi Glorae Dei (cujus vices representare tenebatur) valde gravia et manifesta. Quae si negaret Domini M. et A. procurator refert se ad inquisitiones judicarias. Cum autem contra bujusmodi manifestos et efrenos, abominabiles adulterii patratoreseverissimae leges sancitae, et a multis retro seculis interventae consuetudines Patriae exsarent signanter autem Exodi capite 20 v. 14., Levit. 20. v. 10., Septimum Decalogi praeceptum, item 1-mae tit. 15. 105. Part. 3-ae tit. 32, Ulad. 1514 art. 47., Ludov. 1521. art. 36. Ob hoc ad vigorem praecitatarum legum capit Domini M. et A. Procurator saepespecificatum I. judicialiter cum immediate medio Carnificis per capitis plexationem exinde subsequenda executione convinci et agravari. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

10 A Vulgata latin szövegében: VI. Non moechaberis!

11 A Vulgata latin szövegében: Si moechatus quis fuerit cum uxore alterius, et adulterium perpetraverit cum conjugis proximi sui, morte moriantur et moechus et adulter.

8 Quod autem Dominos Judices illegalitatis cujusdam culpam, superinde solemnem institueret protestationem, cuperetque edoceri, quod autem ante captivationem sui, debito modo institutam Inquisitionem peracta fuisse assereret, id lubenter experiri vellet, cum nec de tempore fuisset, quo nimirum peragi potuisset eadem Inquisitio. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

és 105. Titulusára hivatkoznak, a 15. Titulus azonban nem a főbíró által elkövetett bűnről szól (ezt nem is említi a szöveg), hanem a bűnösök birtokainak sorsáról, illetve, hogy a főben járó bűnökért milyen kivégzés-nemeket kell alkalmazni, ezek között a törvénykönyv szövegében szerepel a kard általi halál is (*caeteri cum ladio*).¹² A magyar nemesi szokásjog gyűjteményének másik hivatkozott címe a házasságtörést elkövető (nemes) asszonyról szól, aki bűne miatt elveszítheti hitbérét (*dotalitium*), ellentétben a jegyesség és házassága során kapott ajándékokkal (*paraphernales*). Werbőczy az asszonyi házasságtörés lehetséges büntetésnemei között a halált (*extremo supplicio*) is megemlíti.¹³ Az ország törvényei közül a vádlók először II. Ulászló (1490–1516) 1514. évi törvénykönyvének 74. cikkelyére hivatkoznak, amely a parasztok által a (nemes) lányok és asszonyok sérelmére elkövetett erőszakról (!) rendelkezik, „mert mennyire kárbozatos, iszonyú és gyalázatos a szűzkek megszeplősítése és az asszonyokon való erőszakétel bűne Isten után a magyaroknál is”¹⁴. Majd az új főbíró ügyvédje II. Lajos (1616–1526) király 1521. (helyesen: 1522.)

évi kódexének 36. törvényére utal, amely ugyancsak az erőszaktevőkről rendelkezik: „az egyházak és asszonyok ellen erőszakoskodók fejüket veszítsék... és azokat, akik ez egyházakon, valamint a leányokon és asszonyokon erőszakot követnek el, halálos büntetéssel sújtsák.”¹⁵

A halálos büntetés jogi indoklásából kiderül, hogy a Tízparancsolat és az Ószövetség pontosabban meghatározta Kondai Kis Mihály bűnét, mint Magyarország idézett törvényei és jogszokásai, ezek ugyanis nem ismerik a nemesember által elkövetett paráznság bűnét, csak az asszonyok házasságtörését, illetve a nők (és egyházak!) ellen elkövetett erőszakos szexuális bűnöket.

A per 1698. szeptember 23-án lefolytatott első szakaszában az alperes (vagy inkább vádlott) prókátora nem tagadta a büntetést, sőt magáról az esetről egyáltalán nem beszélt, csak a jogi eljárásról, így kizárólag a védencét mint nemesembert és mint választott főbíróért jogsértéseket sorolta. Szerinte, bizonyos törvények értelmében, minden nemest megilletnek a neki megfelelő bírák és bíróság, a szabad királyi városok és a kiváltságos mezővárosok (mint Miskolc) bírúinak sincs joguk eljárást indítani nemesek ellen személyüket és vagyonukat illető ügyekben (kivéve a városok területén birtokolt javakat), és a nemeseket saját bíróságuk elé állítani, és főként nincs joguk a városoknak a nemesek egyszerű idézése és erőszakos lefogására, elfogására és tartóztatására, bebörtönzésére és megkötözésére.¹⁶ Az alperes ügyvédjének perbeszédéből kitűnik, hogy mindent a (vélt) jogtípást a főbíróval szemben is elkövette Miskolc törvényszéke. Éppen ezért Kondai ügyvédje tiltakozik az új főbíró mint felperes ellen, kéri elmozdítását, és az alperest mint nemest megillető törvényszéki bírót és hivatalnokot követel védencének, ezzel együtt kéri megbízója elengedését és kötelékei kioldozását. Az ügyvéd a továbbiakban így érvelt: törvényes bíróság előtt indított keresettel (*actionaliter*) kellett volna a tényállást az alperes tudomására hozni, mert őt törvényes körülmények között választotta meg a teljes városi közösség a város főbírájának, és hivatalát is így

12 WERBŐCZY: Opus Tripartitum. I. Titulus XV. *Quod bona latronum, furum, et homicidarum, Donationi Regiae non subjaceant. [...] furum, ac latronum, seu praedonum, et aliorum ejusmodi spoliatorum. Item homicidarum, et alimodo Nobiles vulnerantium, seu verberantium... domosque eorum violenter invadentium; nec non possessiones, et jura possessionaria, territoriaque aliorum depraedantium, vel occupantium; bona, et jura possessionaria, in Fiscum Regium non devolvuntur: neque collatiqni Regiae Majestatis, subjacere dignoscuntur: sed tales, capituli duntaxat sententia, jures scilicet patibulo, praedones vero palo, vel rota, caeteri autem gladio, juxta scilicet eorum demerita, sunt feriendi, atque puniendi...*

13 WERBŐCZY: Opus Tripartitum. I. Titulus CV. *Quod mulier in adulterio deprehensa perdit Dotalitium, sed non res Paraphernales. Aeneam insuper est; quod, si mulier violata fide, qua marito suo tenetur, adulterium commiserit, et in adulterio deprehensa, divortium tandem subsecutum fuerit; perdit ipsa Dotem suam, sed non res Paraphernales [...] §. 2. Ubi autem ipsa mulier ob hujusmodi adulterium juridice extremo supplicio mulctata fuerit...*

14 CJH, Uladislai II. regis 1514. *Articulus 47. Quid patrauerint rustici in Familiis Nobilium, elucet ex articulo contra rusticum Matronae nobili vim inferentem et virginem nobilem deflorantem concluso in Diaeta Regni eodem anno, ubi sic: Ne de caetero quispiam rusticorum seditiones in populo concitare et praesertim puellas et mulieres nobiles violare praesumat, sed omnem successivam posteritatem illata propterea poena teneat, utque omne seculum agnoscat, pariter et reminiscatur, quam detestabile, quam enorme, quamve turpe vitium sit post Deum apud Ungaros virginum defloratio ac mulierum violatio, § 1. Universi tales praesumptuosi Deoque et hominibus detestandi latrones horrenda nece pereant et eorumque posteritates, filii videlicet et filiae ac fratres carnales ita puniantur, ut de illorumprogenie, judex autjuratus, civis vel villicus in medio aliorum rusticorum aliquis non eligatur, nemoque in curia Principis vel Dominorum ac nobilium ex eis famulari unquam possit, et nullus eorum ad aliquem honorem promoveatur, sed tanquam maledictae generationis jugo perpetuae servitutis et rusticitatis subiecti reatus ipsorum poenam lugeant. § 2. Si vero non uxorati talia patrasse deprehendantur, eorum nihilominus Patres praemissa infamia condemnentur. Ingens et enorme debuit esse delictum quod talem meruerit sententiam.*

15 CJH, Uladislai II. regis 1514. *Articulus 47.*

16 *Omnis et quilibet actio per quempiam et contra quemlibet ac quocumque sub colore et praetextu suscitata vel suscitanda coram Foro et Judicibus suis competentibus, servatis tamen de jure servandis, movenda et suscitanda esset, cum autem Domini Judices Civitatum etiam liberarum et ipsorum etiam Oppidorum privilegiatorum contra nobiles ratione(?) personae, praesertim rerumque suorum, exceptis tamen civilibus bonis in media eorundem habitis, ad mentem artli. 90. Ulad. Regis Decr. 1., necnon artli 76-ti anni 1647. nullam plane juris dictionis suae exercendi haberet potestatem nec non coram ipsidem juri statuere, tantominus ad cujusvis simplices instantias vel importunas delationes, captivandi, arestandi, carcerandi, vinculisque affligendi haberent exercendi facultatem. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.*

viselte. Az őt megválasztó nemes urak közül talán nem is mindenki, hanem csak néhányan voltak, akik beváldolták őt a büntett miatt a város szenátorainál, majd lefoglák, börtönbe zárták, és a per idején megkötözve tartják fogva. Hivatalából is elmozdították, s így nemcsak tiszttségét alázták és sértették meg, hanem nemesi előjogai is súlyos és nyilvánvaló sérelmet szenvedtek, hiszen most a bíróság elé nem mint közhivatalnokot, hanem mint magánszemélyt, tiszttségétől megfosztott nemest bocsátották.

Ezért nem hivatalt viselő személyként, hanem saját jogán bánnak vele, és így csak igen kevésbé ismerhette meg a vád tartalmát. Védenca azonban nem akar megszökni innen, hanem a jog eszközével, a város magisztrátusának fellebbviteli bírósága előtt kíván a rajta esett sérelemért elégtételt venni.¹⁷

A felperes ügyvédje válaszában nem fogadta el ellenfele érveit, az egyik törvény, amelyre az alperes hivatkozik (CJH 1647:76), nem általában a nemesi előjogokról szól, hanem arról, hogy a (király által ki-nevezett) főispánok nem folytathatnak eljárást vármegyékük nemesei ellen, és nem fogathatják el őket bírói végzés nélkül.¹⁸ A felperes szerint nincs olyan nemesi előjog, amelynek ürügyén bármifajta gaztettet el lehet

követni,¹⁹ és az ország törvényei mellett hivatkozik a Tripartitum megfelelő részére is (Pars I. Titulus 9.), amely szerint az igazi nemesség az erényeken alapul: „Virtus enim, per quam nobilitas vera fundatur”. Ráadásul a legutóbbi, 1687. évi országgyűlésen törvényt (1687:14) hoztak a nemesi jogállású gonosztevők elleni eljárásról, ezáltal a polgári magisztrátusoknak is lehetőségük van a nemesi előjoggal bíró gonosztevőket, így a paráznalkodókat perbe fogni és büntetni. És hogy miért nem az őt megválasztott egész nép jelenlétében fogták el, és miért tartják még mindig fogva? Nos, akiknek joguk volt őt vezetőjüké megtenni, ugyanazok jogosan váltják le azt a féktelen hivatalnokot, aki nem a polgári törvények és jogszokások szerint él. Egyébként sem az egész nép előtt követte el tettét, és így a város szenátorai, akik a város ügyeinek választott intézői, a közösség nevében az egész várost képviselik.²⁰ A főbíró szörnyű paráznalkodása idején nem magánember, hanem hivatalos személy volt, és mivel esküvel kötelezte magát a város kiváltságainak megőrzésére, mindenki előtt meg kellett volna őriznie tisztességét, és főként istenes, feddhetetlen életet kellett volna élnie, ami egyébként minden köz- és magánembertől elvárható. Ezért egy ilyen súlyos bűncselekmény elkövetése után le kell váltani. A törvényekből egyértelműen kiviláglik, hogy az effajta kicsapongók ellen nemcsak a vármegyék, hanem a polgári hatóságok is jogosan járnak el, így Miskolc város törvényszéke a legilletékesebb a nemes alperes ellen.²¹

17 [c]ontra Dominum Judicem uti actorem praeenditur... provocando se ad competentem sui Judicem et Magistratum, cuperet Principalis sui simplicem absolutioem ac... ex vinculis dimissionem... et alios similes Dominos actores pariter, etiam Generosum Dominum modernum Judicem et A. removerentque ab actoratu, ac incompetentiam presentis Fori luculentissime demonstrarent. [...] iam coram Dominis Convocatis Judicibus eidem praetense I. obiectum fuisset pariter et actionaliter declaratum; verum enim esset eundem praesentem I. loco et tempore actionaliter declaratis per universam Communitatem huiusce Loci pro Primario Iudice electum fuisse, officiumque gessisse, interea tamen per delatores nonnullos Venarabilibus Dominis Senatoribus ratione et praetextu actionaliter declarati facionis delatum et insimulatum, forsitan sine consensu eorundem Dominorum omnium, quorum videlicet unanimi suffragio et voto ad idem munus gerendum constitutum, iterum dejectum esse, dejectum in captivitatibus, carceratum et in praesentiarum usque in vinculis detentum; ab eodem officio semotum fuisse, cum prostitutione et laesione muneris sui, nec non in praepjudicium nobilitaris praerogativae suae grave et manifestum, eo ibidem statim non ita, ut publicum officialem, verum personam privatam, nobilem ab eodem munere absolutum dedisse. Quare non ita, ut obligatus aliquis officilis vel servitor, verum sui juris persona, ejusdem insimulationis minime conscia, nec clandestino sibi effugio consulens, sed illatam injuriam sibi omnimodo juris via prosequi volens ad curiam huiusce Magistratus veniendo... ad ordinariam juris viam, Magistratum competentemque relegari vellet et desideraret. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

18 CJH, *Decretum II Anno 1647 Ferdinandi II Regis. Articulus 76. Supremi Comites, Nobiles Comitatum, quibus praesunt, non opprimant. – Statuitur item, ne supremi comites, nobiles comitatum, quibus praesunt, in suis libertatibus, quouis equisito sub praetextu opprimant, vel Juris ordine non convictos incaptivent, aut quovis modo contra Praerogativam Nobilitarem molestent et impediunt.*

19 [n]ullum enim productum ejusmodi nobilitarium praerogativarum, cujus praetextu quicumque demum maleficia aliqua possit perpetrare. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

20 [n]ovissimae Diatae Poseniensis in anno 1687. art. 14., in quo etiam nonnulli praecedentiores complectuntur cum specificaque modalitate contra ejusmodi malefactores describitur processus. Igitur ad vigorem harum legum etiam magistratibus Civilibus nulla obstante nobilitari praerogativa malefactorum manifestorum, sicuti adulterorum adtribuitur et conceditur, omnimoda agendi, procedendi et exequendi facultas. In quantum autem fateretur se communi omnium suffragio in Judicem oppidi antecedenter electum fuisse, et tandem in questionem sumeret an sine praesentia totius etiam plebis degradari, incaptivari et denique in vinculis hactenus detinere potuerit necne? Respondit: ad tollendum ejusdem I. scrupulum affirmative ex eo, quod penes quos erat autoritas eum praeficiendi, ipsis etiam jure merito competeat exorbitantem officialem et non juxta leges et consuetudines Civicas utentem degradare: licet, hoc non fuit factum praesentia universi populi singillatim et singulari, bene tamen per Dominos Senatores huiusce Oppidi (quibus tota cura et expeditio negotiorum communi omnium suffragio demandatum erat), per quos nomine colectivo totum Oppidum atque communitas subintelligitur, ubi et alioquin pluralitas votorum, seu virorum praecipuorum et prudentum voces praedominantur. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

21 [t]empore comissi detestabilis adulterii no provata sed ad huc publica persona, et quidem jurejurando ad observanda Oppidi privilegia, atque omnium honestatem prosequendam praesertim piam, inculpabilemque vitam ducendam adstrictaque omnia publici et privati personis sunt valde necessaria requisita. Luculenter enim memoratae Leges et argumenta

Az alperes válaszában utal az 1687. évi törvényre,²² amely azokra a (szegény) nemesekre vonatkozik, akik gonosztevéként el akarnak bújni az igazságszolgáltatás elől, ezért a vármegyéknek jogukban áll őket még a jogi eljárás előtt elfogni. Az alperes azonban nem tartozik az ilyenek közé, nem akar elbújni, megszökni az igazságszolgáltatás elől. Az alperes méltányos és törvényes eljárást kér maga ellen a hatóságoktól, előzetes törvényszéki vizsgálat lefolytatásával, és nem csak egyszerű feljelentés alapján (*cum certa aequa, debita forma, non ad simplicem delationem, verum praeiviam judicariam inquisitionem*). Ha a vármegyék és az ország bírái kötelesek a megfelelő rendben, törvényes vizsgálatot követően, az előírt helyeken a peres eljárást lefolytatni, mennyivel inkább elvárható ugyanez az alantasabb, ráadásul a „*jus gladii*” kiváltsággal rendelkező bíraktól. Mivel pedig hivatalától megfosztották, az alperes már nem köz-, hanem magánszemély.²³ Ezért elfogatását törvénytelennek tartja, ezt a tárgyaláson jelen lévő szolgabírónak is tudomására hozza, és továbbra is kompetensebb hatóság eljárását kéri.

A törvényszéki eljárás első része végül még aznap, 1698. szeptember 23-án határozattal ért véget, amelyben a törvényszék a *Tripartitum*nak a gonosztevék megbüntetéséről szóló rendelkezésére hivatkozik (*Qualiter publici malefactores per comites parochiales ac Nobiles privilegiationis puniri debeant. Pars III. Tit. 32.*)²⁴ A végzés indoklása

---

vincunt contra huiusmodi exorbitantes non solum Comitatus, sed etiam Magistratus Civiles iure merito producere posse. Unde liquido apparet praesens Forum contra D. I. esse competentissimum. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

- 22 CJH, *Decretum IV Anno 1687 Leopoldi I Regis. ARTICULUS 14.* [d]e Malefactoribus Nobilibus, praeter Domicilium vix aliqua bona habentibus, comprehendendis conditus; modusque ulterior eosdem capiendi, declaratur.. [v]ix aliqua bona habentes, publicorum tamen malefactorum effrares, et manifestos patratores... quia tamen plerumque non deessent inter eosdem tales, qui criminis sui conscii inaudito solo superinde instituendae adversis inquisitionis rumor, sibi clandestino effugio consulunt... praedicti Malefactores, aliunde praehabita evidenti et sufficienti criminis eorundem cognitione, per competentes Comitatum Magistratus, ante quoque praevio modo peragendam contra se inquisitionem confestim capi, et in in reliquo, servato deinde Juris Ordine, debita poena mulctari valeant.
- 23 [s]i inclitorum Comitatum Magistratus, aliique regni Ordinarii Domini Judices instituta, prius et sufficienti inquisitionem seri praehabita, de similibus observari solita forma, suo modo et debitis in locis referre, taliterque suas intentiones in effectum ducere, et sibi incumbentia continuare necessitantur; tanto magis inferiores Domini Judices vel Jus Gladii habentes conformitati legum et praescriptae modalitati sese accomodare deberent... quo prius idem praetensus I. Officio privatus fuerit, ipso statim facto privata persona dici potuerit. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.
- 24 WERBÓCZY: *Opus Tripartitum. III. Titulus XXXII.* [...] Homicidas tamen et incendiarios ac in adulterio violenti deprehensos, in loco delicti, sive facie vel territorio illius oppidi, aut possessionis, ubi facinus huiusmodi patratum fuerit, captos, et detentos, etiam oppida et villae ac Nobiles privilegia non habentes, observato juris ordine, iuxta eorum demerita, feriendi atque puniendi habent auctoritatem.

szerint a kiváltsággal rendelkezőknek saját területükön joguk van elfogni a gonosztevéket és jogukban áll megbüntetni őket, függetlenül nemesi jogállásuktól. Az alperes így a város törvényeinek és jogszokásainak van alávetve, ezért törvényesen lefogható, és a jelen bíróság igenis illetékes az ügyében.²⁵

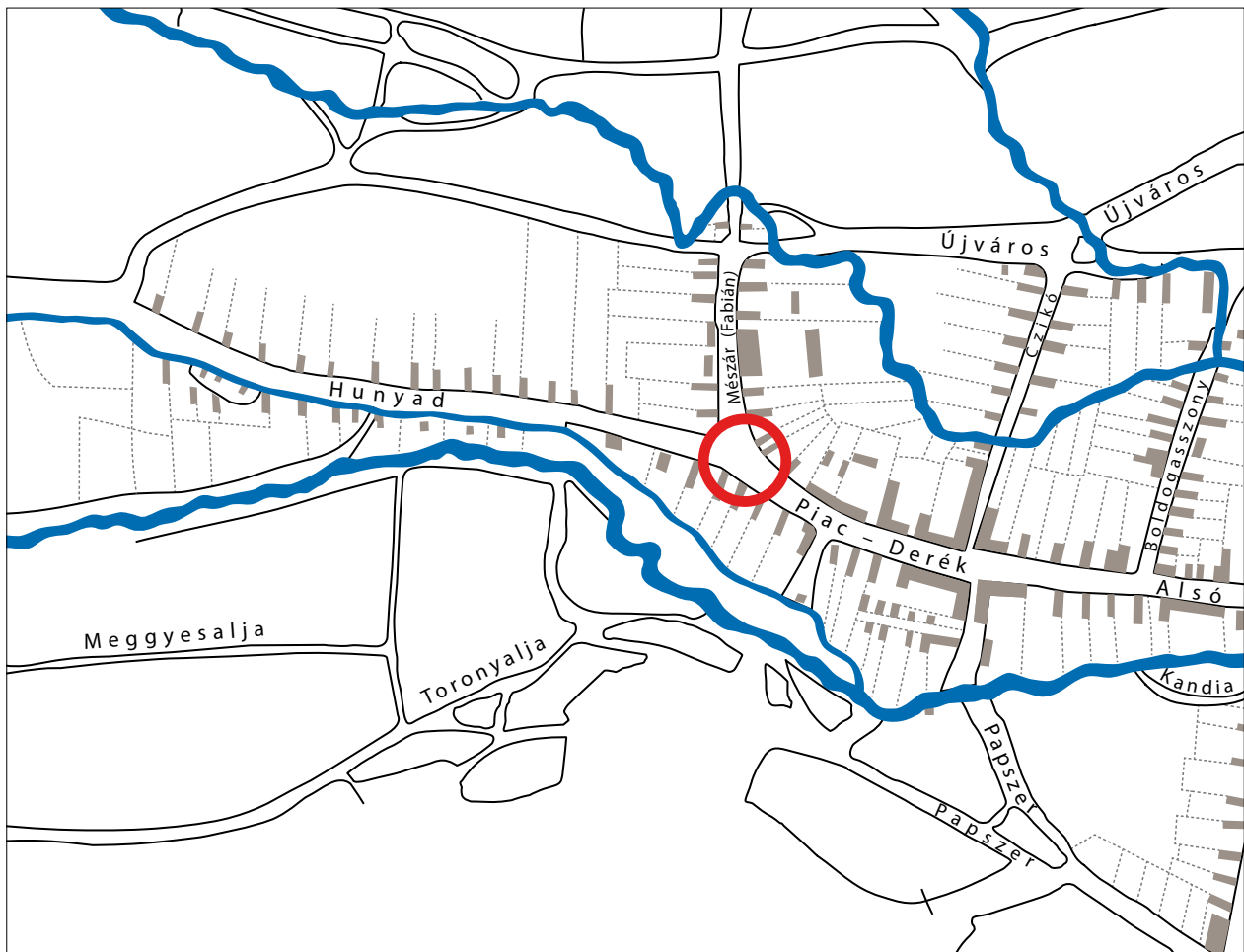
Az eljárás alig három hét múlva, 1698. október 3-án folytatódott, a törvényszéket az új főbíró és a város szenátorain kívül további három tekintélyes nemes alkotta.²⁶ A törvényszék előtt személyesen megjelent az alperes, Kondai Kis Mihály, aki kérvényt (*supplex libellus*) nyújtott be a törvényszéknek, amelynek első pontját a tárgyalás első, második pontját a másodnapján tárgyalták, majd a bírák meghozták a végső határozatot, amelyet a város jegyzőkönyvébe szó szerint másoltak be: a négy tanú egybehangzó vallomása szerint nyilvánvaló, hogy az alperes a paráznalkodás fertelmes bűnét követte el, mégpedig elhatározott gonosszággal és akarattal. Mivel az alperes megfeledezett hivatali kötelezettségéről, amely szerint a város bírójaként a bűnök büntetésére és kiirtására esküdtött fel, és a paráznalkodás bűnével mocskolta be magát, az Isten bosszúálló haragját is magára vont, és a lakosságot is megbotránkozttatta. Így a bíróság ítélete: az isteni és emberi törvények alapján és a törvényi előírásoknak megfelelően, hatalmas bűnének méltó büntetéseként, mások okulására és elrettentésére mintegy nyilvános gonosztevőt el kell távolítani (a közösségből), és hóhér kezével fejét kell venni.²⁷

---

25 *Deliberatum est. Quandoquidem leges regni fundamentales per procuratorem Domini A. et M. citatae et signanter titulus 32. Par. 3. privatis etiam nobilibus et aliis ad hoc specialiter privilegiatis generaliter omnes malefactores in territorio ipsorum deprehensos capiendi et secundum illorum demerita puniendi plenariam attribuat potestati facultatem, praeterea tit. 9. Par. I-mae Decret. Trip. in factis causisque criminalibus nullam nobilitarem praerogativam innueret, ita quidem, ut Malefactores etiam per rusticam manum in loco delicti, et criminis commissi libere detineri, et iuxta suos excessus condemnari, puniri que possint et valeant [...]* [Incauttus] legibus et consuetudinibus municipalibus hujus Oppidi subjectus, ante praeviam inquisitionem praehabita aliunde criminis commissi cognitione, per eos, quorum intererat libere et legitime capi, detinerique potuit... Stat Fori praesentis et Judicatus competentia, teneturque I. omni ulteriori exceptione semota, coram praesenti Foro juris stare, non obstante praetensa nobilitari sua praerogativa. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

26 *A. 1698. die Octobris Sese Judicaria convocatis Praenobilibus ac generosis Dominis Joanne Szatbmáry Seniore, Martino Muraközy, Andrea Aszalay, Joanne Hosszúfalusy, Ordinario Judice et Senatoribus. Reassumpta causa.* MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.

27 *Deliberatum est. Ex oculata 4 testium concordialiter fatentium attestationibus manifestum evadit praefatum Incauttum enorme adulterii crimen commisisse, idque uti ex circumstantiis elucesceret, ex destinata malitia animo deliberato commisisse. Quia vero idem I. immemor obligationis sui quo in Officio Judicatus oppidi hujus ad puniendos et exterminandos sceleratos jure jurando obstrictus exstiterat, adtacto crimine adulterii se polluens et contaminans ira Dei ad vindictam provocasset, et totam Incolarum Communitatem scandalizasset, unde tanquam publicus*

3. kép. Az 1698-ban végrehajtott kivégzés helye Miskolc 17. század végi térképábrázolóján

Fig. 3. Map of 17th-century Miskolc with the location of the scaffold in 1698.

Az ítélet napján folyt le György Erzsébet pere is, hasonló büntett miatt, ráadásul ezt a bűncselekményt már harmadszorra követte el. Ügyében azonban nem hoztak ítéletet, mert állapotos volt, és az ítéletet a szülőséig felfüggesztette a törvényszék.²⁸

malefactor juxta leges Divinas, pariter et humanas ad normam justitiae districtivae, pro demerito tanti sceleris sui, in exemplum et terrorem aliorum, e medio tollendus, et manu Carnificis capite plectandus judicialiter. [Miskolc, 1698. okt. 4.] MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.; IV. 1501/a I. p. 438/377.

28 *Anno 1698 die 4. Octobris in oppido Miskolcz. Reassumpta causa nobilis Domini Stephani Török Judicis ordinarii oppidi Miskolcz contra Elisabetham Györgyi veluti I. ratione et praetextu jam triplici vice commissi et perpetrati adulterii mota et suscitata. [...] in anno modo currenti die 19. Septembris in oppido Miskolcz sub horto... detestabile adulterium cum nobile Michaele Kondai jam trin[...] commississet, prouti etiam tempore lenatae ipsa confessa fuisset, et ex inquisitionibus manifeste apparet. Igitur cupit eandem tamquam insignem adulteram juxta Par. I-ae Tit. 15. et 105. et Par. 3. 32. judicialiter convinci et agravit. Deliberratum: Deliberatum: Szülőséig terminussa differaltat. MNL BAZML IV. 1501/b XV.VI. 456.*

Miskolc város jegyzőkönyvének tanúsága szerint nemes Kondai Kis Mihályon a halálos ítéletet 1698. november 4-én hajtotta végre a hóhér, a kivégzés szombati napra esett. Gyors lefogatását és megvadását nemcsak bűnének súlyossága magyarázza, hanem valamiféle konfliktusok is, amelyek őt és a városi tanács nemes jogállású tagjait, a miskolci elit képviselőit szembeállították. A konfliktusok tartalmát és okait nem lehet a rendelkezésre álló írásos forrásokból feltárni, mivel Miskolc mezőváros levéltárában a 18. századnál korábbi iratok maradtak fenn. Kondai Kis Mihály nem volt miskolci születésű, egy közeli faluból került Miskolcra, de 1694-ben már a város fő utcájának Derék Piac nevű előkelő részén lakott ugyancsak nemes jogállású feleségével, Lakatos Judittal együtt (ma: Széchenyi u. 7. MARJALAKI 1957, 124). Kondai már 1690-ben bizonyosan Miskolcon él, ekkor veszi zálogba egy nemesi ház fele részét a fő utcán, szomszédjai is mind nemes emberek. Borsod vármegye levéltárának törvényszéki

4. kép. Miskolc város fejező pallosa, 16. század (HOM TGY, fotó: HOM)

Fig. 4. Broadsword of Town Miskolc, 16th century. HOM Historical Collection (Photo: HOM)

iratai között fennmaradt egy peres irat 1694-ből, amelyben a ház eredeti tulajdonosai visszakövetelik a kúria felét Kondai Kis Mihálytól mint zálogbérletől, aki azonban nem hajlandó visszaadni, ezért a vármegye a törvényszéke elé idézi, ezúttal a törvényes eljárásjogot pontosan betartva.²⁹

Nem tudjuk, hogy Miskolc nemesi elitjével, amely a 17. század végén már a város vezetését is a kezében tartotta, hogyan került szembe Kondai Kis Mihály, akit alig egy évtizeddel azután, hogy Miskolcra költözött, már főbíróvá választottak; tény, hogy a perében az új főbíró és a városi tanács tagjai mint bírák igyekeztek gyorsan ítélezni. Bár négy tanút is meghallgattak, a tárgyaláson a tanúvallomásokról egyáltalán nem esett szó,

5. kép. Miskolc város fejező pallosának részlete, 16. század (HOM TGY, fotó: HOM)

Fig. 5. Detail of the broadsword of Town Miskolc, 16th century. HOM Historical Collection (Photo: HOM)

29 [L]evata causa Nobilium... contra Nobilem Micabelem Kis Alias Kondai mota et suscitata. [...] quarta circiter instaret annualis revoluti, Nobilis Stephanus Csoma alias Kerekes in oppido Miskolcz et Comitatu Borsodiensi adjacenti residens, directam et integram medietatem domus et curiae nobilitaris in oppido Miskolcz, plateaque ejus vulo DereK Piach ucy vocata, ac inter vicinaitibus ab orientali quidem haeredum et posteritatum quondam Stephani Gellérffy, ab occidentali vero plagis Stephani kecskeméti Egregiorum similibus Dominorum Curiarum et Fundorum Nobilitariorum sitae et adjacentis simul cum pertinentiis... usu item educilli et aliis commoditatibus, nulla praehabita judiciaria admonitione praefatorum A. praenotato I. (= M. Kondai Kis) titulo pignoris vendidisset, inscripsisset et impignorasset... Dominus I. bona remittere hactenus renuisset... Causa ad remissionem mediae Curiae in Miskolcz habitae per Nobilem Stephani Csoma Parti I. impignoratae. Anno 1694. 26-ta Maii. MNL BAZML IV. 501/c. VIII. XIII. 923.

sőt az is gyanúra ad okot, hogy magát a büntetett és körülményeit nem említette sem a felperes, sem az alperes ügyvédje. Feltűnő, hogy bár a rövid jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a főbíró tettét súlyosbítja, hogy olyan személlyel létesített bűnös viszonyt, akit aznap mint főbíró a városi törvényszéken (meg nem nevezett okból) maga ítélte el, ez a fontos momentum sem a tanúkihallgatásnál, sem a peres eljárásnál nem került szóba. A perbeszédnek szinte kizárólag az eljárás törvényességének kérdése körül forogtak, hiszen az alperes mint nemes ember a „habeas corpus” védelmét vindikálta magának, ezért elfogását jogtalannak tartotta, illetve magát a törvényszéket sem ismerte el illetékesnek.

A főbíró vétkére a latin nyelvű peres szövegekben a latin „adulterium” kifejezést használták, amely házasságtörést is jelent, a magyar nyelvű vallomásokban és a jegyzőkönyvi bejegyzésben a „paráználkodás” szóval írják le. Vagyis a főbíró bűne, hogy egy férjes (ráadásul tisztátalan) asszonnyal létesített bűnös viszonyt, aki mint házasságtörő bemocskolta házasságát és férje iránti hűségét. Az asszonyról – Györgyi Erzsébet/Örszik – keveset tudunk, többször szerepel nevében az István férfinév is, ez talán törvényes férjének a neve. Perében említik, hogy már harmadszorra követett el házasságtörést. Nem derül ki, vajon a főbíróval vagy más személlyel, biztos azonban, hogy már az eset előtt is kapcsolatban álltak. Az ítéletet is azért halasztották el az 1698. október 4-iki tárgyalásán, mert az asszony viselő volt, az apa személyéről azonban nem esik szó; vagyis több szempontból is a város társadalmának gyanús, marginális személyéről van szó, ezért a főbíró erkölceit jellemzi, hogy ezzel az asszonnyal mulatozott. Az asszonyt mindig mint tisztátalan személyt említik a tanúk, míg a per latin szövegében a *sceleratissima* jelző szerepel, vagyis a tisztátalan itt bűnöst, bűnözőt jelent.

Kondai Kis Mihály választott főbíróként alig 8 hónapig irányította 1698-ban Miskolc mezővárost, és még le sem telt a hivatali év, amikor 1698. november 4-én, a város Piacán a hóhér pallosával lefejezte, talán csak egy pár lépésre attól a nemesi kúriától, amelyben – igaz, csak bérlőként – lakott. A kivégzést a város pallosával hajtották végre, amely szerepel a városháza 1689. évi leltárában,³⁰ ráadásul a mai napig fennmaradt, jelenleg a Miskolci Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteménye őrzi.

30 *In Anno 1689. die 9 mensis Maii Böcsülletes tavalyi Kinstartó Velezdő Mihály, mostani Kinstartó Balog János uram kezéhez az Böcsülletes Város javait inventálta ugyan őkegyelme Fő Birája, Bikkesi István... előtt [...] Harmadszor inventálta az Város Pallosát.* MNL BAZML IV. 1501/a I. p. 455/389.

RÖVIDÍTÉSEK, FORRÁSOK

- CJH – Corpus Iuris Hungarici
 HOM – Herman Ottó Múzeum, Miskolc
 HOM TGY – Herman Ottó Múzeum, Történeti Gyűjtemény, Miskolc
 MNL BAZML – Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
 IV. 501. Borsod Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai [Archives of Borsod County]
 501/c. Bejegyzett törvényszéki iratok (Acta judicialia protocollata)
 IV. 1501. Miskolc város levéltára [Archives of Town Miskolc]
 1501/a. Tanácsülési jegyzőkönyvek [Protocols of the City Council]
 1501/b. Species II–XXVI, XXVIII–XXX. [17–18. század/centuries]
 1501/m. A IV/b I., IV. és XXII. Speciesből kiemelt iratok [Files pulled out from Acta Politica]
 RMNy – Régi Magyarországi Nyomtatványok

IRODALOM

DECRETUM...

- 1611 *Decretum juris consuetudinarii inchoati regni Hungariae & Transylvaniae: az az, Magyar es Erdely-országnak toervenye koenyve Verboeci Istvan altal iratot, 1514. ezten., mostan deakul es magyarul egy hasznos Regestrommal egyetemben nyobban ki boczatatot.* Debrecenben nyomtatta Lipsiai Pal, 1611. (RMNy 1011)

KUN Miklós

- 1842 *Miskolcz múltja, jelenje tekintettel jövőjére.* [Past and Present of Miskolc regarding its Future]. Tóth Lajos, Miskolc.

MARJALAKI KISS Lajos

- 1957 A miskolci főutca topográfiája. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, I. (1957) 102–128.

MISKOLCZY-SIMON János

- 1906/a Szerelmi históriák a régi Miskolc világából. *A Borsod-Miskolci közművelődési és múzeum egyesület 1905/6. évi évkönyve*, (1906). 72–82.

- 1906/b A miskolczi bíró szerelmi históriája. *Vasárnapi Ujság*, 54. (1907) 35. 705–708.

SZENDREI János

- 1886–1911 *Miskolcz város története és egyetemes helyirata*, I–V. Miskolcz város közönsége, Miskolc.

VAHOT Imre–KUBINYI Ferenc

- 1853 *Magyarország és Erdély képekben*, I–III. Emich Gusztáv, Pest.

VERES Balázs

- 1565 *Magyar decretum, kyt Weres Balas a deakbol, tudni illyk a Werbenczy Istvan Decretomabol, melyet Tripartitonnak neveznek, magyarra forditot.* Debreczenbe nyomtatott Raphael Hoffhalter által, 1565. (RMNy 207)

WERBŐCZY, Stephanus

- 1517 *Opus Tripartitum... Tripartitum opus iuris consuetudinarii inchoati Regni Hungariae.* Viennae Austriae per Ioannem Singrenium, 1517. (Editio princeps)

TRIAL OF FORNICATION AND EXECUTION OF CHIEF JUDGE MIHÁLY KONDAI KIS' IN MISKOLC, 1698

Keywords: Mihály Kondai Kis, chief judge of a market town, execution, legal history of Early Modern Age, show trial

From the Middle Ages, as part of the royal estate of Diósgyőr, the market town of Miskolc possessed several self-government privileges, including a freely elected leading body and leader, or in other words, a council and a chief judge, but at the end of the 14th century, the royal market town also had *jus gladii*, i.e. it had the right to execute any criminals arrested within its borders. At the end of the 17th century, this right was used by the city administration of Miskolc against its own chief judge who was beheaded on a scaffold erected in the centre of the town for a capital offence in 1698.

The reason for the judgment was the following: on 19 September 1698, the chief judge named Mihály Kondai Kis (Michael Kis of Kondó) as a married man with an ill-fated unmarried girl were guests with a family in Miskolc. At sunset, they left the place together, and in a garden on the bank of the river Szinva flowing through the city they were seen having sexual intercourse by several people who may have spied on them. Perhaps the most telling argument for a 'conspiracy theory' is that, according to a brief entry in the town records, two days (!) after the events in the evening of 19 September 1698 (Friday), 'the town' (or rather a narrow elite group) elected a new chief judge on 21 September (Sunday). The haste and the seemingly legal status of the new judge were necessary so that the town court could summon nobleman Michael Kis of Kondó, former chief judge. Four days after the case, on 23 September 1698 (Tuesday) the case went before the town court, where on the basis of the witness statements, the chief judge was found guilty of crime of fornication (*adulterium*) 'exposing himself severely and obviously to the never-ending contempt of the town council and to the indignation of the citizens and the whole population'. At the time of his horrendous fornication, the chief judge was not a private individual but an official, and as he had committed himself by oath to preserving the privileges of the town, he should have preserved his moral integrity before everybody, and particularly should have lived a pious and impeccable life, which was a requirement for every official and private individual anyway – said the court sentence.

It is a suspicious circumstance that the witnesses were heard (*Judicialis Inquisitio et attestatio*) on the day of the trial, and, on the other hand, witnesses were not questioned by the representatives of the jurisdiction of the market town but by those of another legal authority, the officials of Borsod County, led by nobleman sheriff (*index nobilium* or *iudicum*) upon the county's order.

It took merely three weeks for the trial to continue on 3 October 1698, with the appeal court consisting of three respected noblemen, in addition to the chief judge and the town's senators. Before the court, there appeared defendant Michael Kis of Kondo in person, and submitted an application (*supplex libellus*) to it. The accused disputed the court's jurisdiction, considering that he was a noble man. Then the final verdict was passed and copied verbatim into the town records: As the four witnesses consistently testified, it was obvious that the defendant had committed the hideous criminal offence of fornication; what is more, he had done so with deliberate wickedness and intention. As the defendant had ignored his official responsibilities upon which he had made an oath as the town's judge to punish and eradicate crime, and dishonoured himself by committing fornication, he both drew the anger of Vengeful God on himself and shocked the citizens. Therefore, the sentence of the court was that, as an obvious malefactor, he should be expelled from human society and should be beheaded by an executioner pursuant to both divine and human law, and the legal regulations, as the proportionate punishment of his enormous offence, in order to set an example and deter others.

The first point of this application was discussed by the court on the first day, while the second was dealt with on the second day of the trial.

As the town records testify, the death sentence was carried out on nobleman Mihály Kondai Kis by the town's executioner on November 4th, 1698, which was a Saturday. His hasty arrest and arraignment may be accounted for by the fact that he had committed a grave criminal offence, but there must also have been conflicts between him and the noblemen members of the town council, the representatives of Miskolc elite. The content and causes of these conflicts cannot be revealed from the written sources available, as from periods prior to the 18th century only the town records and the documents setting forth the privileges of the town have been handed down to us in the archives of the market town of Miskolc.

It is not known how Mihály Kondai Kis, who was elected chief judge less than one decade after he had moved to Miskolc, came into conflict with the noble elite of Miskolc, which controlled the leadership of the town at the end of the 17th century; it is a fact, however, that in his trial, the new chief judge and the members of the town council made an effort to pass a sentence quickly. Although as many as four witnesses had been heard, no mention was made of the witnesses' statements in the

trial; what is more, it also gives rise to suspicion that neither the plaintiff's nor the defendant's legal counsels mentioned the criminal offence itself or the circumstances of it. It is remarkable that, although according to the brief entry in the records the aggravation of the chief judge's deed was that his partner, a girl with bad reputation (*sceleratissima foemina – insignis adultera*) was a person who had been convicted by the chief judge himself in his capacity in the town court (for a reason not mentioned), this important detail was not mentioned either during the questioning of witnesses or in the legal procedures. The oral arguments were almost exclusively concerned with the issue of the legality of the procedure because the defendant as a nobleman demanded the protection of 'habeas corpus' for himself, considering his arrest illegal and denying the competence of the court. The execution was carried out with the town's broadsword has been handed down to us. At present, it is in the Historical Collection of Herman Ottó Museum, Miskolc.

[translated by the author]

Gyulai, Éva